

Трени й інші вірші

Про книгу

До книжки відомого польського поета епохи Відродження ввійшли його кращі фразки та пісні, поема «Шахи» і цикл елегій «Трени». Кохановський не був єдиним поетом польського Відродження. Його попередники — Бернат з Любліна, Станіслав Клерик з Бохні, Миколай Рей (усі вони писали не тільки латинською, а й польською мовами). Були перед ним і такі поети-гуманісти, як Клеменс Яніцький, Анджей Кржицький та інші. Але тільки Кохановський досяг у своїй творчості вершин, які (аж до появи Міцкевича) давали повне право називати його першим серед польських поетів. Його поезія, як усяке творіння справжнього митця, не втратила свого значення і сьогодні, вона хвилює і наводить на роздуми.

Ан Кохановський

Срени

ї інші вірші

в перекладі Петра Ситочка

Видавництво «Крок»

Instytut literatury

Ян Кохановський
ТРЕНИ Й ІНШІ ВІРШІ

Переклав із польської Петро Тимочко

Видавництво «Крок»
Тернопіль, Україна
2022

Видання книжки підтримало
Міністерство культури та
національної спадщини
Республіки Польща.

INSTYTUT
LITERATURY
Instytut Literatury
ul. Smoleńsk 20/12
31-112 Kraków
Polska
wydawnictwo@instytutliteratury.eu

Copyright © Instytut Literatury, Poland, 2022

© Петро Тимочко (Ольга Іонова), переклад, 2022

© Софія Салецька, дизайн обкладинки, 2022

© Видавництво «Крок», видання, 2022

Розквіт лірики в Європі пов'язаний з епохою Відродження. І те, що зробили для цього розквіту, наприклад, Петрарка в італійській літературі чи Ронсар у французькій, по-своєму зробив Кохановський у польській. Усі троє відомі сьогодні як великі майстри ліричної поезії.

Писана живою народною мовою, польська лірика зародилась у XVI столітті, і найвидатнішим її творцем був Ян Кохановський — співець Ренесансової пори, що настала в країнах Північної Європи під кінець XV століття. Коли взяти до уваги еволюційний характер перетворень, що сталися тоді в історії та культурі європейських народів, то слід визнати досить умовними прийняті хронологічні межі Ренесансу і середньовіччя. Коріння відроджувальних процесів сягає глибини попередніх віків, а самі перетворення, що стали помітними в епоху Відродження, були наслідком складних історичних вирувань, котрі призвели до послаблення монархічно-папського всевладдя, до швидкого зростання міст, до реформаційного руху та проявів гуманізму, до нових суспільно-політичних течій, а згодом — до буржуазних революцій і загибелі феодалізму як формації.

Кохановський не був єдиним поетом польського Відродження. Його попередники — Бернат з Любліна, Станіслав Клерик з Бохні, Миколай Рей (усі вони писали не тільки латинською, а й польською мовами). Були перед ним і такі поети-гуманісти, як Клеменс Яніцький, Анджей Кржицький та інші. Але тільки Кохановський досяг у своїй творчості вершин, які (аж до появи Міцкевича) давали повне право називати його першим серед польських поетів. Його поезія, як усяке творіння справжнього митця, не втратила свого значення і сьогодні, вона хвилює і наводить на роздуми.

Про життя Яна Кохановського маємо досить скупі відомості. Народився поет 1530 року в Сицині Радомського повіту. Точної дати народження не встановлено, нею імовірно вважається 24 червня. Пйотр Кохановський, поетів батько, був заможний шляхтич, власник п'яти сіл, займав посади радомського коморника (судового виконавця), а згодом сандомирського судді. Хоч і примножував він, як міг, свої багатства, проте прибутків з його маєтків синові бракувало, щоб без сторонньої допомоги подорожувати та навчатися за кордоном. Ян був другим у сім'ї — крім нього, Кохановські мали ще десятеро дітей.

Молодші брати поета, Анджей та Миколай, теж залишили свій слід у літературі як перекладачі творів Вергілія і Плутарха.

Коли майбутньому поетові виповнилось чотирнадцять років, його записали на навчання у Краківську академію. Через три роки не стало батька. Як довго навчався Кохановський у Кракові — не відомо. Ми небагато знаємо й про те, чим він тоді займався, проте немає сумніву, що саме тоді він опанував античні мови і вперше пройнявся ідеями гуманізму (у той час у Кракові вийшли польською мовою твори Еразма Роттердамського, великого гуманіста епохи Відродження, а також трактати польського вільнодумного історика та географа Мацея Меховського і правознавця Анджея-Фрича Моджевського). Безсумнівно, Кохановський ознайомився тоді і з творчістю попередників — Дантішека, Кржицького, Яніцького та українця Павла Русина з Коросна.

Не міг юнак пройти й повз релігійні реформаторські течії того часу. Хоч і залишився він на все життя католиком, але відома його велика прихильність до реформаторського лютеранського руху — один із латиномовних віршів Кохановського має виразне антипапське звучання. Ось які слова вкладає поет в уста апостола Петра після походу Папи Павла IV на Неаполь 1556 року:

Не мав я права збройно захищати
Христа... А ти на тім самім престолі
Чужі краї загарбуєш підступно,
Ллєш кров людську в нечуваній сваволі.

«До Папи Римського»¹

Такі висловлювання можна знайти і в пізніше писаних фрашках, але вони вже не мають такої гостроти. Виступати відкрито проти Папи поет не наважувався, і це зрозуміло, якщо взяти до уваги, що тогочасна Польща залишалася бастионом католицизму в Європі.

В кінці 1551 чи на початку 1552 року Кохановський подорожує перший раз до Кенігсберга — міста, котре завдяки заснованому там 1544 року університетові стало осередком лютеранської думки. Там друкувалися й польські книжки, написані в реформаторському дусі, в кенігсберзького князя шукали захисту діячі польського реформаторського руху. Треба гадати, що й Кохановський одержав у

1556 році кошти від князя Альбрехта для поїздки в Італію саме через свої симпатії до реформації.

Із 1552 по 1555 рік Ян Кохановський навчається в Падуанському університеті; в 1555–1556 роках — у Кенігсберзькому, після чого знову виїжджає до Італії і продовжує навчання в Падуї до 1599 року. Падуанський університет славився тоді як центр культурного і наукового життя в Європі. Саме там точилися завзяті суперечки про те, чи має право на існування література, створена народною мовою, там викладав великий знавець старогрецької культури Робертелло, там заприятелював поет із майбутніми діячами польської культури — Анджеєм-Патрицієм Нідецьким, Анджеєм Дудичем та Станіславом Фогельведером. Повертаючись на рідну землю через Марсель та Париж, Кохановський ознайомився з творчістю знаменитої французької «Плеяди», зустрічався з її визнаним главою — П'єром де Ронсаром.

Незважаючи на те, що Кохановському були добре відомі здобутки італійської та французької літератур, створені мовами народними, сам він у роки навчання пише свої твори латиною. Латинські поезії, за окремими винятками, ввійшли у три книги пісень, од, елегій та епіграм, опублікованих здебільшого після смерті поета. Однак славу великого співця Польщі принесли Кохановському твори, писані польською мовою. Першим з-поміж них був вірш «Про смерть Яна Тарновського», надрукований у Кракові 1561 року. Це — написана в тогочасному стилі погребна пісня, в якій поет оспівує вчинки та заслуги померлого і висловлює впевненість у тому, що вічне, позбавлене злигоднів загробне життя буде нагородою небіжчикові за всі його чесноти, насамперед — за служіння вітчизні. Думки, які містить цей вірш, стануть провідними в багатьох пізніших творах Кохановського. Наступного, 1562 року була видана поема «Сусанна», біблійна тема якої стала тоді дуже популярною в літературі. В біблійну фабулу цього твору вкладено головну ідею поеми — утвердження людської гідності, яку ціною власного життя готова захищати героїня.

У 1559 році при розподілі спадщини поет отримав половину угідь у Чорнолісі — маєток, як на ті часи, вельми скромний. Того ж року починається десятилітній період його життя при королівському дворі, подробиць про яке дійшло до нас небагато. Меценатами поета в ті

роки були великий коронний маршалок Ян Фірлей, віцеканцлер, а згодом краківський єпископ Пйотр Мишковський. Останній для матеріальної підтримки віддав Кохановському дві парафії — познанську та зволенську. Священницького сану поет, однак, не приймав, і в костьолах згаданих парафій правили вікарії. Приблизно 1564 року Кохановському було присвоєно довічне звання королівського секретаря.

У роки двірського життя написано значну частину польських творів, серед яких є два поетично-публіцистичні — «Згода» і «Сатир, або Дикий чоловік». Від зору Кохановського не могли сховатись ознаки розкладу шляхетського стану, розбещеність, пихатість і захланність шляхти, що невдовзі спричиняться до цілковитого занепаду польської держави. Викриття цих вад, уболівання за долю батьківщини, звернення до розуму й сумління людей, що забули про свої обов'язки, — основні мотиви «Згоди» і «Сатира».

В середині шістдесятих років виходить друком напівепічна поема «Шахи», написана, певно, раніше (можливо, в італійський період). Ідею написання цієї поеми підказав Кохановському твір італійця Марка Віді, однак «Шахи» не є ні перекладом, ні переспівом, а цілком самостійною захоплюючою поетичною розповіддю про шахову гру двох лицарів, котрі змагаються за руку датської королівни.

Із 1570 року починається останній, так званий чорноліський, період поетового життя. Кохановський практично пориває з двором, оселяється у своєму Чорнолісі, щоб до кінця своїх днів жити трохи відлюдником, зате тихо й незалежно. Мине п'ять років, і немолодий уже Кохановський одружиться з Доротою Подльодовською, яку потім оспіває в одній з купальських співанок. Спокійне сільське життя, турботи про господарство і сім'ю, творчу працю поета лише зрідка перериватимуть поїздки у Краків, Люблін та в інші міста до друзів і знайомих. Побачене й передумане під час подорожувань по різних країнах та життя при дворі утвердили цю чутливу, філософськи налаштовану людину в переконанні, що захланність, високі, не завжди справедливо заслужені, посади та великі маєтки не можуть бути цінностями, гідними справжньої людини. Недарма Кохановський пише:

Що більше у людей помірності і стриму,
То більшу робить Бог тим людям ласку зриму,
І горнутья вони до тих, які не мають
Багатств, а ненажер іздалеку минають.

Пісня IV з другої книги пісень

Саме тому поет відмовився від світської та духовної кар'єри.

У Чорнолісі Кохановський написав значну частину своїх найкращих творів польською мовою, серед них — віршовану драму «Відмова грецьким послам», що тематично запозичена з гомерівської «Іліади», «Купальська пісня про Субітку» — цикл співанок, створених під впливом фольклору і чудових народних обрядів. У ті ж роки Кохановський переспівує і видає «Давидів Псалтир», продовжує писати пісні та фрашки.

Поет залишив нащадкам дві книги «Пісень», що були надруковані вже посмертно в 1586 році. Деякі з пісень вийшли ще пізніше. Те, що Кохановський майже не друкував їх за життя, не означає, що були вони тоді нікому не відомі. Навпаки, їх переписували, читали й широко розповсюджували. Піснями і фрашками започаткував Кохановський два нові жанри в польській ліричній поезії. Запозичивши термін «пісня» («*carmen*») у Горація, він створює зразки нових ліричних творів із широким діапазоном звучання — від урочистого, як в одах, до звичайного, майже розмовного, переливаючи в них патріотичні й любовні почуття та моральні рефлексії. Є в тих піснях і жартівлива усмішка, й особисті переживання (хоч і без життєвих подробиць), мовиться про конкретні історичні події важливого суспільного значення. В пісні чотирнадцятій (з другої книги пісень), що потім була включена у «Відмову грецьким послам», чорноліський співець промовляє до можновладців:

До вас, до мужів посполитої справи,
Жерців правосуддя, сумління держави,
Що люд свій взялись вести істин шляхами,
Як стадо Господнє, звертаюсь словами:
Затямте, — як високо б ви не злетіли,
Що ви Боже місце на світі посіли,
І думати слід вам не стільки про себе,

Як брати до серця всі лю́дські потреби.

Суворий тон цих рядків особливо підкреслює високу вимогливість до себе та відповідальність, без яких поет не допускав, що хтось має право брати на себе місію вести народ.

Кохановський багато й сумлінно вчився у Горація. І в піснях, і в фрашках значне місце займає антична тематика, міфічні образи та події, — але, за винятком деяких перекладів, Кохановський не повторює римського поета, а переспівує його по-своєму, вводить польські образи та мотиви, сприймає світ крізь призму людини, котра живе в епоху Відродження.

Із багатьох пісень і фрашок світить нестримне сяйво життєрадісної поетової натури. Чеснота, слава, добре ім'я, нагорода за добро чи зло — ось слова, на які часто натрапляємо в його поетичній мові та які були для нього категоріями суспільними, етичними й естетичними.

Окреме місце серед пісень займає «Купальська пісня про субітку». Пов'язана з фольклором, народними піснями та обрядами, вона є пасторальною інсценізацією купальського обряду біля вогнища (субітки) з оригінальними співанками і свідчить про велику поетову любов до народних звичаїв, про свідоме використання народної творчості. Пасторальність цього твору виявляється в ідилічному оспівуванні сільського життя, що минає у праці й не позбавлене радощів та гризот, — ідеал його поет висловлює в дванадцятій співанці:

Тут люди завжди в роботі,
Живуть без лишку, в чесноті,

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ